

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2013. Вип. 17. С. 317–334.

Оксана АДАМИШИН

ПОЛЬОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ВІДДІЛУ АРХЕОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ СУСПІЛЬНИХ НАУК У 1951–1970 РОКАХ

У лютому 1951 р. постановою Ради Міністрів УРСР утворено Інститут суспільних наук Академії наук УРСР, в складі якого діяли відділи філософії, новітньої історії, історії суспільних рухів, історії культури, української літератури, мовознавства та археології. На польовій діяльності останнього ми зупинимось детальніше. Завдання цієї статті – аналіз перших двадцяти років (1951–1970) польової діяльності відділу. Цей період є круглою датою, що дозволяє нам детальніше проаналізувати його, розбивши на перше (1951–1960) та друге (1961–1970) десятиліття, порівняти їх та виявити характерні особливості кожного. Крім того, в 1971 р. відбулась звітна сесія Інституту, на якій підводились підсумки двадцятилітньої діяльності усіх відділів, тому можемо порівняти досягнення археологів на тлі загального наукового доробку Інституту.

Радянська археологія другої половини ХХ ст. мала свої особливості. Якщо з середини ХІХ і до початку ХХ ст. археологи вивчали здебільшого могильники (згадаймо хоч би Чехи-Висоцько, Гаць-Пшеворськ) і менше звертали увагу на поселення, то в 20–30-ті роки ХХ ст. зацікавлення дослідників перекинулось на вивчення поселень і городищ, хоч і стародавні кладовища були в полі зору вчених-археологів. В післявоєнний період почали проводити систематичні планові розкопки всіх пам'яток історії людства для отримання повної джерельної бази, на основі якої висвітлювалася стародавня історія Прикарпаття, Волині і Закарпаття. Вивчення складного процесу історичного розвитку давнього населення, його походження та історичної долі, проблем взаємозв'язків носіїв різних культур було неможливим без повноцінної джерельної бази, яку могли дати лише широкі польові дослідження. Перед археологічною наукою другої половини ХХ ст. стояло уже багато нових завдань: обстеження і дослідження відомих місцезнаходжень на базі нових методів та технічних засобів, пошук нових пам'яток і вивчення їх на інтердисциплінарному рівні із залученням спеціалістів різних наук, а також із застосуванням нових оптимальних методик аналізу та датування пам'яток.

Польові дослідження в цей час проводилися на великих площах, що давало можливість вивчення різних аспектів господарства, житлобудівництва, соціальної історії. Маркіян Смішко вважав, що розвиток археологічної науки повинен проходити шляхом розширення джерелознавчої бази за рахунок організа-



Рис. 1. Сухостав (Тернопільська обл.). Подільська експедиція під керівництвом М. Смішка. 1952 р. Дослідження трипільського поселення. В. Кравець (в центрі) (НА ВА ІУ)
Fig. 1. Sukhostav (Ternopil region). Podillian expedition, led by M. Smishko. 1952. Research of Trypillian settlement. V. Kravets' (at the center) (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

ції нових розвідок і розкопок, які здійснювались з урахуванням наявності спеціалістів [Смішко, 1959, с. 6]. Юрій Захарук також бачив “...розвиток археологічної науки в невинному кількісному і якісному зростанні обсягу науково-пізнавальних можливостей нових археологічних джерел, здобутих під час експедиційних досліджень” [Захарук, 1965, с. 3].

Треба врахувати, що досліджуваний регіон лежить на вододілі між річками балтійського і чорноморського басейнів, які становили зручні шляхи для пересування давнього населення в різних напрямках, а це давало можливість вивчати різні міграційні та культурно-історичні аспекти [О. Черниш, НА ВА ІУ].

Усі польові дослідження, які були проведені працівниками відділу археології, відповідали плановій темі, затвердженій на вченій раді Інституту. Станом на 1951 р. відділ археології складався з таких осіб: Маркіян Смішко – завідувач відділу, Олександр Черниш, Йосип Пеленський – старші наукові співробітники, Юрій Захарук, Олексій Ратич, Катерина Черниш, Валентина Кравець, Павло Керманський (філолог) – молодші наукові співробітники, Тетяна Данилович – лаборант, Лариса Крушельницька – художник, Юрій Дорош – фотограф, Мечислав Гембарович – бібліотекар. Майже про кожного з них є публікації в науковій літературі [Пелещин, 1998, с. 68; Крушельницька, 2001, с. 247–248; Мацкевий, 2002, с. 4; Петегирич, 2007, с. 11; Ситник, 2008, 2012; Мацкевий, Микитів, Романова, 2010, с. 178].

Подасемо хронологічно послідовний опис польових робіт працівників відділу за роками – від 1951 по 1970. Характеристику експедицій і досліджених пам’яток всередині кожного року розпочинаємо від палеоліту і за послідовністю археологічної періодизації – до пізнього середньовіччя. Основні відомості про ці роботи почерпнуті з річних та індивідуальних звітів наукових працівників в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України¹. Ця інформація неповна і переважно суб’єктивна (у рукописних індивідуальних звітах деколи значення і кількість пам’яток явно перебільшена), тому ми корелювали її з уже опублікованими даними в різних наукових виданнях, головним з яких був тритомник “Археологічні пам’ятки Прикарпаття і Волині” за 1981 і 1982 роки. Очевидно, не усі польові роботи висвітлені у цій статті, багато чого не потрапило ні до річних звітів, ні до публікацій, в чому переконуємось, оглядаючи фонди Інституту українознавства у Львові і знаходячи колекції археологічних матеріалів пам’яток, які ніде поки-що не зафіксовані. З’ясування усіх цих питань плануємо в майбутньому.

Однією з найбільш масштабних польових експедицій відділу археології ІСН АН УРСР була Дністрянська палеолітична експедиція, очолювана Олександром Чернишем [Ситник, 2008, с. 257]. Її мета полягала у здійсненні комплексних і систематичних дослідження пам’яток кам’яної доби на теренах Середнього Подністров’я. В 1951 р. дослідник розпочав археологічні розкопки багаточислової пам’ятки Бабин I [О. Черниш, 1952, с. 56]. Це перша пам’ятка кам’яної епохи, що вивчалась львівськими науковцями шляхом археологічних розкопок в повоєнний період [О. Черныш 1958, с. 119]. Вже в наступному 1952 р., а також в 1954 р. дослідник акцентував свою увагу на іншій палеолітичній стоянці Вороновиця I [О. Черниш, 1956, с. 63], на якій виявлено залишки житла із великою кількістю кам’яного інвентарю, а також кісткові фауністичні залишки.

В 1953 р. розпочався новий етап в дослідженнях Дністрянської палеолітичної експедиції – це багаторічне (1953, 1956–1964) [О. Черниш, 1959, с. 48] вивчення стоянки Молодове V Сокирянського району Чернівецької обл. [О. Черниш, 1958, с. 118], а з 1957 р. – Молодове I. Пізніше О. Черниш неодноразово підкреслював вагомe значення пам’ятки в с. Молодове, яка “нараховувала десять горизонтів, що хронологічно тривали від солютре до мезоліту” [О. Черниш, 1958, с. 118]. На цій стоянці під час польового сезону 1953 р. були знайдені унікальні вироби пізньопалеолітичного часу: сопілка з рогу, руків’я з рогу, антропоморфна плитка [О. Черныш, 1955, с. 160].

¹ При нагоді висловлюю щире вдячність архіваріусу інституту Микитіву Богдану Степановичу за допомогу і мудрі поради

В 1955 р., а згодом 1969–1970 роках Олександр Черниш визначив об'єктом своїх наукових досліджень палеолітичну стоянку поблизу с. Кормань Сокирянського району Чернівецької області. Остання, за словами науковця, була (принаймні станом на кінець 60-х років ХХ ст.) – “еталонною пам'яткою європейського значення” [О. Черниш, 1995, с. 7].

Протягом одного польового сезону (1965) науковець вивчав пам'ятку палеоліту мустье поблизу с. Атаки Чернівецької області, яка в науковій літературі фігурує як Атаки I [О. Черниш 1968, с. 102]. У другій половині 60-х років (з 1966 по 1968 р.) О. Черниш провів археологічні дослідження палеолітичної стоянки Оселівка I [О. Черныш 1969, с. 266], де було виявлено кілька різночасових поселень, які дослідник відносив як до палеолітичного, так і до мезолітичного часу. Варто відзначити, що в складі цієї експедиції існував Волинський загін,



Рис. 2. Зимне (Волинська обл.). Волинська експедиція під керівництвом Ю. Захарука 1956 р. Вид на пам'ятку (НА ВА ІУ)
Fig. 2. Zymne (Volhynian region). Volhynian expedition, led by Ju. Zakharuk. 1956. View at the site (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

очолюваний В. Савичем, який провів розкопки стоянки Липа I Дубнівського району Рівненської області, де були виявленні рештки пізньопалеолітичного житла [О. Черныш 1969, с. 266].

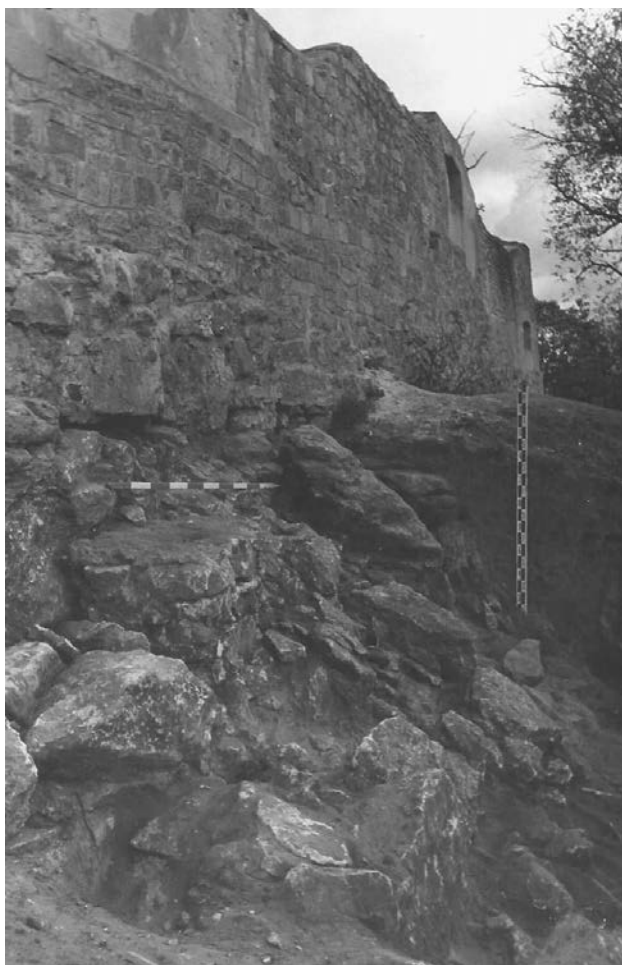
Аналіз діяльності Дністрянської палеолітичної буде неповним, якщо оминати персональний склад. В 1950-х роках до складу палеолітичної експедиції входили: В. Савич та К. Черниш – наукові працівники, Л. Крушельницька – художник, лаборант – С. Дячишин і кресляр – І. Салевич [О. Черниш, 1958, с. 1], а в наступних польових сезонах постійним учасником (з 1959 р.) був В. Цигилик.

В цей період О. Черниш співпрацював з Іваном Підоплічком – завідувачем відділу палеозоології Інституту зоології АН УРСР, який здійснив палеонтологічний аналіз матеріалів з розкопок [О. Черниш, НА ВА ІУ]. Геологічні умови залягання дністрянських пам'яток, а саме – Молодове, вивчала геолог з Москви Ірина Іванова – довголітній вчений секретар Комісії по вивченню четверного періоду АН СРСР.

Значний внесок у вивчення кам'яної доби західних областей України здійснив Володимир Савич. У 1968 р. він очолив Волинський загін Дністрянської експедиції, що провів на великій площі рятівні розкопки палеолітичної стоянки на горі Куличівка в м. Кременець, де було виявлено два культурні шари пізнього палеоліту. Дослідник здійснив також рятівні розкопки стоянок у Великому Глибочку та Старому Вишневці Тернопільської області, де були знайдені крем'яні вироби та залишки фауни. В наступних польових сезонах (1969–1970) було продовжено дослідження поселення палеоліту неподалік м. Кременця Тернопільської обл. [Савич, 1968а, с. 268]. Про результати своїх досліджень (кінця 60-х років ХХ ст.) науковець сказав так: “...матеріали з поселення дають вагомі факти для висвітлення генетичних зв'язків пізнього палеоліту з пізньомустьєрським періодом, рівень розвитку господарства і культури пізньопалеолітичного суспільства” [Савич, 1996, с. 22].

Вивченням доби неоліту у відділі археології займалися два наукові працівники Валентина Кравець та Катерина Черниш. Детальніше розглянемо польову діяльність останньої. Спочатку вона діяла, як окрема структура Дністрянської експедиції. К. Черниш з 1951 по 1953 роки досліджувала давнє землеробське населення в с. Ленківці Чернівецької обл. В результаті археологічних розкопок поселення було виявлено різні вироби з кераміки, кременю та кістки, що дало можливість реконструювати господарство ранньотрипільських племен в Середній Наддністрянщині [К. Черныш, 1952, с. 41]. Вже в наступному 1954 р. дослідниця очолила

Трипільський загін, що провів розкопки в с. Бодаки І Збарзького району Тернопільської обл. В тому ж польовому сезоні вона була учасником комплексної Незвиської експедиції, що працювала у складі Галини Смірної, Софії Березанської та Ігоря Свешнікова (на той час працівника Львівського історичного музею), які вивчати багаточасову пам'ятку в с. Незвисько Городенківського району Івано-Франківської області. В 1955 р. Катерина Черниш була керівником Трипільського загону Дністрянської експедиції, що заклав невеликі розкопки розвідувального характеру в с. Перебиківці Заставнівського району Чернівецької області. В результаті цих досліджень була відкрита землянка скіфського часу, а також культурний шар з об'єктами пізньотрипільської доби. В наступних польових сезонах (1957–1958) К. Черниш керувала Незвиським загonom. Експедиція виявила групу напівземлянок VI–VII ст., а також поховання трипільської культури, що належить до рідкісних і цінних з наукового погляду археологічних відкриттів [К. Черниш, 1958, с. 74]. Слід додати, що в 1958 р. вона звільнилась з роботи в інституті і переїхала працювати до Москви.



Валентина Кравець з 1951 р. навчалась в аспірантурі денної форми навчання, а в 1952 р. працювала в складі Подільської археологічної експедиції, якою керував завідувач відділу М. Смішко. Експедиція здійснила (в більшій мірі під керівництвом власне В. Кравець) розвідкові дослідження різночасових пам'яток на території Тернопільської обл. Стаціонарно досліджувалось поселення ранньотрипільського часу в с. Сухостав Тернопільської обл. в урочищі “Берестки”, де виявлено велике житло з багатим речовим інвентарем. Окрім цього, дослідники провели шурфування на поселенні, де були зосередженні залишки житла III–IV ст. з великою кількістю археологічних артефактів.

У 1953 р. В. Кравець брала участь в археологічних дослідженнях (Подільська експедиція, що працювала під керівництвом Ю. Захарука) двох поселень: поблизу с. Кунисівці Івано-Франківської області і с. Кошилівці Тернопільської області. Ці дослідження дали змогу вияснити та інтерпретувати низку деталей житлобудівництва в епоху пізнього трипільля у Верхньому Подністров'ї [Кравець, 1955, с. 135].

Юрій Захарук з 1951 р. по 1958 р. був незмінним керівником Волинської археологічної експедиції. Протягом вказаного часу науковець здійснив дослідження поселення культури лійчастого посуду в с. Зимно Волинської обл. [Захарук, 1955а, с. 40]. Пам'ятка мала важливе значення для вивчення зв'язків місцевих енеолітичних племен з племенами Південно-Східної Європи [НА ІУ, Ф. 1, арк. 4]. Розвідкою Волинської експедиції було обстежено і частково відкрито понад тридцять археологічних пам'яток різних хронологічних відрізків [НА ІУ, Ф. 1, спр. 1, арш. 32]. Для прикладу, можемо вказати, що під час польового сезону 1958 р.

Рис. 3. Замкова гора у Львові. Дослідження О. Ратича 1956 р. Залишки оборонної стіни. (НА ВА ІУ)

Fig. 3. Zamkova gora in L'viv. Researches carried out by O. Ratysh. remains of fortification wall (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

проводилися стаціонарні дослідження на “Товарній Горі” поблизу с. Зимне, в результаті яких були відкриті залишки фортифікаційних споруд, дерев'яних конструкцій, які супроводжувалися керамічним комплексом VI–VII ст. [Захарук, НА ВА ІУ].

На початку п'ятдесятих років поблизу с. Млинище Волинської обл. Юрій Захарук дослідив два могильники: один – на полі, в урочищі “Коло Озера”, другий – в урочищі “Довге”. Обидві пам'ятки належать до хронологічно різних періодів – доби пізньої бронзи та латенської культури [Захарук, 1955, с. 114]. В цей же час дослідник здійснив невеликі розвідкові дослідження в с. Ріпнів Новомилятинського р-ну Львівської обл. [Захарук, Ратич, 1955, с. 40]. У 1953 р. він працював в складі Подільської експедиції, яка провела розвідки в межах Івано-Франківської і Тернопільської областей, а також стаціонарні дослідження різночасових пам'яток (від трипільської культури і до ранньослов'янського часу) в с. Незвисько Івано-Франківської області і біля м. Бучач Тернопільської області [Захарук, НА ВА ІУ].

Багато часу дослідник приділив вивченню енеолітичної пам'ятки (1953) в с. Звенячин Заставнівського району Чернівецької обл. та поселенню культури шнурової кераміки в с. Попівці Заліщицького району, де під час земляних робіт в урочищі “Гаєк” на високому місі р. Джурин було виявлено низку поховань [Захарук, 1959, с. 19]. В цьому контексті відзначимо, що в 1955 р. Волинська експедиція на чолі з Ю. Захаруком досліджувала поселення в урочищі “Вигаданка” коло с. Ставки Волинської області, де виявленні споруди комарівської культури та одне поховання лужицької, одне – шнурової кераміки. Як бачимо, в середині п'ятдесятих років Ю. Захарук під час вивчення пам'яток культури лійчастого посуду неодноразово натрапляв на об'єкти культури інших хронологічних відрізків. Цей факт ілюструє нову методику польових археологічних досліджень, що полягала в комплексному опрацюванні всіх нововиявлених пам'яток. Незмінно, Ю. Захарук вивчав культуру лійчастого посуду, але це не перешкоджало йому дослідити пам'ятки трипільської культури (разом з В. Кравець), ранньослов'янської доби (разом з В. Ауліхом). Треба згадати й про кількісний склад Волинської експедиції: В. Селедець, О. Ситник, О. Тереножкина – наукові співробітники; Т. Амфроїмов та С. Тивонюк – лаборанти; Л. Крушельницька – художник; Т. Данилович – старший лаборант; Б. Бережницький – водій. Особовий склад експедиції ми змогли визначити завдяки її кошторису, що зберігається в архіві відділу археології [Захарук, НА ВА ІУ].

Одну з археологічних експедицій очолював Маркін Смішко. Свої експедиції він називав в залежності від місця проведення стаціонарних археологічних робіт. В 1952–1953 роках це була Подільська археологічна експедиція. Її завданням були розвідки в межах Івано-Франківської та Тернопільської областей, а також стаціонарні дослідження виявлених пам'яток.

В 1954 р. за сприянням М. Смішка було створено Львівську слов'янську археологічну експедицію, яка складалась з кількох загонів. Першим був Черепинський загін (діяв в такому складі: М. Смішко – керівник, О. Ратич, В. Баран і Л. Крушельницька – співробітники), який розпочав дослідження багаточислової пам'ятки в с. Черепин Пустомитівського району Львівської обл. Пам'ятку виявили за повідомленням місцевих жителів. Для її обстеження та археологічного визначення з відділу до села прибули М. Смішко та В. Баран, які згодом тривалий час її досліджували. В наступному польовому сезоні (1955) М. Смішко провів стаціонарні розкопки в с. Могилянах Острозького району Рівненської області, де було знайдено шість частково поруйнованих тілопальних поховань ранньозалізного часу.

В 1956–1957 роках діяла Прикарпатська експедиція [Смішко, 1957а, с. 1] під керівництвом М. Смішка, яка досліджувала пам'ятки в кількох місцях Чернівецької області [Смішко, 1964, с. 67]. Основну увагу приділено дослідженню поселення III–IV ст. біля с. Комарів [Цигилик, 1988, с. 47]. Її розкопки принесли несподівані і дуже важливі результати – відкриття залишків склоробної майстерні черняхівської культури – на думку М. Смішка – “...це відкриття дозволяє переосмислити виробничі відносини на теренах Східної Європи початку I тисячоліття нашої ери” – єдиної пам'ятки такого типу в Східній Європі. [Смішко, 1956, с. 1].

Крім того, була проведена розвідка в околиці с. Глибоке Чернівецької області та біля с. Колодрібка Тернопільської області. В обох випадках були виявлені залишки поселень I тис. н. е. В с. Глибоке поселення знаходилась в безпосередньому сусідстві з могильником

культури карпатських курганів. У 1958–1960, 1968 роках науковець очолював Подільську експедицію, в складі якої були: М. Смішко – керівник, Е. Балагурі, О. Харітонова – наукові співробітники, В. Щерба і Ю. Дорош – лаборанти [Смішко, 1958, с. 1]. Розкопки проводились в с. Острівець Івано-Франківської області – пам'ятки пізньобронзового-ранньозалізного періоду.



Рис. 4. Зимне (Волинська обл.) Волинська експедиція під керівництвом Ю. Захарука 1956 р. Ю. Захарук (в центрі) з дружиною Т. Данилович (праворуч) (НА ВА ІУ)

Fig. 4. Zymne (Volhynian region). Volhynian expedition, led by Ju. Zakharuk. 1956. Ju. Zakharuk (at the center) with his wife T. Danylovych (on the right) (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

Було відкрито більше п'ятидесяти трупопокладень з речовим інвентарем культури Ноа та кілька трупопокладень I–II ст. із знаряддями сарматського типу. Ця пам'ятка стала другим пунктом на території Подністров'я, де були знайдені артефакти сарматських племен. Дослідження згаданого польового сезону мали визначити роль і місце сарматів у формуванні ранньослов'янської культури [Смішко, 1962, с. 70]. У 1968 р. М. Смішко провів розкопки черняхівського могильника біля вже згаданої пам'ятки в с. Острівець. Там було знайдено низку поховань з великою кількістю керамічного матеріалу та іншими предметами.

У 1962 р. М. Смішко відновив дослідження в с. Комарів Івано-Франківської області. Експедиція працювала в такому складі: Ю. Дорош – заступник начальника, В. Цигилик – науковий співробітник, С. Дячишин – старший лаборант (за договором), І. Цигилик – старший лаборант-рисівник (за договором) [Смішко, 1962, с. 1]. Метою досліджень було подальше вивчення склоробної майстерні та поселення III–IV ст., що досліджувалось в сезон 1956–1957 роках [Смішко, 1962а, с. 1]. Окрім перелічених пам'яток М. Смішко у 1969 р. провів дослідження поселення біля с. Майдан-Гологірський Золочівського району Львівської області.

З 1959 р. розпочинається новий етап в польовій діяльності відділу археології – створюється Волинська експедиція на чолі з І. Свешніковим. Отже, в 1959 р. діяла Волинська розвідувальна експедиція (керівники І. Свешніков та М. Плецишин), а в Івано-Франківській області – Станіславська археологічна експедиція (до її складу входили І. Свешніков та Ю. Дорош; водієм обох експедицій був Б. Бережницький). Їх основним завданням був пошук нових археологічних пам'яток з метою їх майбутніх стаціонарних досліджень. В 1960 р. провів археологічні дослідження в с. Городок Рівненської області, де виявлено п'ять наземних жител культури шнурової кераміки, ґрунтове тілопокладення, землянка VI–VII ст., три землянки і три печі давньоруського часу X–XI ст. В наступному польовому сезоні Рівненська археологічна експедиція під керівництвом І. Свешнікова провела дослідження в районі м. Дубно [Свешніков, 1961, с. 1]. Як відзначав дослідник, одними з найвагоміших стаціонарних досліджень були розкопки поселення поблизу с. Зозів (урочище “Солоний рів”) та Великий Олексин (урочища “Кут” і “Маловиця”) [Свешніков, 1962, с. 1]. В результаті робіт знайдено рештки трьох землянок, шести господарських ям та розвал наземної печі. Всі артефакти дослідник відніс до двох хронологічних періодів: культури шнурової кераміки і давньоруського часу [Свешніков, 1963, с. 1–2].

У 1965–1966 р. Валентинівський загін Волинської археологічної експедиції під керівництвом І. Свешнікова здійснив розкопки низки пам'яток: багатошарового поселення біля с. Підгайці (шнурової кераміки і давньоруського часу), поселення біля с. Ловша (комарівської

культури), а також розкопки давньоруського городища біля с. Млинів і кургану поблизу м. Сокаль. Останній містив унікальний інвентар комарівської культури. Цією експедицією було знайдено також човен XVIII ст.

У 1969 р. І. Свешніков очолював Львівську енеолітичну експедицію, провів археологічні дослідження поселення культури шнурової кераміки біля с. Кульчиці Самбірського району Львівської області (урочище “Могилки”). Там було виявлено 7 курганів, з яких стаціонарно досліджені лише 2. В тому ж польовому сезоні було проведено розкопки кам’яної гробниці культури кулястих амфор біля с. Івання Дубнівського району Рівненської області [Свешніков, 1969, с. 1–2]. В наступному році (1970) дослідник продовжив вивчення енеолітичного поселення культури шнурової кераміки на теренах Рівненщини.

Історія польових робіт за участю М. Пелецишина у відділі археології розпочинається в 1959 р. (саме цього року дослідник влаштувався на роботу). Спочатку він разом з І. Свешніковим був задіяний в розвідкових археологічних роботах. В 1960 р. був учасником Бурштинської розвідкової експедиції [Смішко, 1960, с. 1]. Її завдання полягало у виявленні археологічних пам’яток на території, що в перспективі готувалась до будівництва Бурштинської ДРЕС. В наступні польові сезони він найбільше співпрацював з В. Ауліхом. Так, у 1962 р. він брав участь в дослідженнях Зимненського городища, провів дослідження нижнього шару пам’ятки. Крім того, здійснив самостійні дослідження біля с. Лежниця Волинської області [Пелецишин, 1962, с. 1], де були проведені невеликі розвідкові дослідження на вже відомому в археологічній науці поселенні культури лійчастого посуду. В результаті археологічних робіт, проведених М. Пелецишином,



Рис. 5. Комарів (Івано-Франківська обл.). Прикарпатська експедиція під керівництвом М. Смішка. Юні учасники експедиції на відпочинку. 1957 р. (НА ВА ІУ)

Fig. 5. Komariv (Ivano-Frankivsk region). Subcarpathian expedition, led by M. Smishko. Young participants of expedition on the rest. 1957 (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

виявилось, що пам’ятка є багатошаровою, з домінуванням культурного шару культури лійчастого посуду і потребує стаціонарних археологічних досліджень. Під час польового сезону 1962 р. відкрито залишки наземної споруди і двох напівземлянкових об’єктів та кілька господарських ям. На думку М. Пелецишина, лежницьке поселення за своєю археологічною специфікою є подібним до інших поселень в басейні р. Західний Буг: Зимне, Малі Грибовичі, Грудек Надбужний і датується на основі радіовуглецевого методу приблизно серединою III тис. до н. е. [Пелецишин, 1966, с. 155]. Окрім стаціонарних досліджень археолог значну увагу приділяв розвідкам – в 1964 р. провів археологічну розвідку в Белзі і Червонограді. Він також очолив окремих загін, що досліджував поселення культури лійчастого посуду в м. Винники поблизу Львова.

Цей 1964 рік був досить важким для львівської археології, тому що відбулися структурні зміни – Інститут суспільних наук (до якого входив відділ археології) став підпорядковуватись Львівському державному університету.

Валентинівський загін Волинської експедиції (1965) в складі двох наукових співробітників – Миколи Пелецишина і Катерини Пелецишин та студентів першого курсу історичного факультету ЛДУ – провів дослідження біля хутора Валентинів, поблизу с. Шепель Волинської області. Досліджені рештки двох напівземлянок, поховання і кілька ям стжижовської культури,

а біля с. Торчин в ур. “За Молочарнею”, проведено розкопки землянки стжижовської культури і поселень культури пізньострічкової кераміки та ранньозалізного часу [Пелешин, 1965, с. 2].

М. Пелешин починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст. був керівником Західноволинської експедиції. Остання в 1967 р. провела археологічні розкопки пам'ятки трипільської культури в с. Костянець Дубнівського району Рівненської області [НА ІУ, Ф. 1, арш. 6]. В наступному сезоні (1969 р.) вона здійснила стаціонарні розкопки поселення в с. Лози, в урочищі “Городище” [Пелешин, 1969, с. 1]. В 1970 р. Микола Пелешин вивчав пізньотрипільське поселення біля с. Листвин Рівненської області. Окрім Волині, він досліджував територію Закарпаття (одну з найменш вивчених областей в археологічному аспекті). В 1968 р. він провів археологічні розкопки у м. Берегово, де було досліджено житлові споруди і господарські ями енеолітичного часу, що належали до лендельської культурної групи.

Польові дослідження епохи римського часу у 1963 р. розпочав В. Цигилик (учень М. Смішка). Під його керівництвом здійснені розкопки могильника І ст. нашої ери в м. Любомир Волинської області. На пам'ятці виявлено залишки трупоспалень і господарську яму XI–XIII ст. В тому ж 1963 р. і в наступному польовому сезоні дослідник провів стаціонарні дослідження поселення липицької культури біля с. Верхня Липиця Галицького району Івано-Франківської області [Цигилик, 1965, с. 180, 1965а, с. 171]. Воно розташоване на західній околиці села, в урочищі “За Лугом” [Цигилик, 1965б, с. 74]. В результаті досліджень виявили залишки жител та господарських ям, які на основі фібули з липицького могильника I–II ст., датувались цим же часом [Цигилик, 1965, с. 183].

З 1965 по 1968 р. В. Цигилик очолював Липицький загін Верхньодністрянської експедиції, що провела розкопки поселення I ст. біля с. Ремезівці Золочівського району [Цигилик, 1967, с. 227]. Виявлено п'ять землянок, залізноплавильний горн, рештки наземних жител, сім господарських ям та три вогнища [Цигилик, 1969, с. 309]. В 1969 р. він керував Липицьким загonom Ранньослов'янської експедиції, що провів археологічні дослідження поселення у с. Майдан-Гологірський Львівської області [Цигилик, 1970, с. 271], неподалік хутора Дворники. Загін відкрив залишки житлових і господарських споруд, які датовано I – кінцем II ст. н.е. [Цигилик, 1970, с. 272]. Окрім довготривалих стаціонарних експедицій дослідник очолював низку розвідкових. У 1964 р. провів обстеження пам'яток в таких населених пунктах, як Лисичники, Касперівці і Мишковичі. А в 1970 р. він керував Липицькою розвідковою експедицією, яка виявила низку пам'яток різних археологічних періодів.

Значний внесок у дослідження ранньозалізного віку здійснила Лариса Крушельницька. На початку 60-х років вона очолювала невеликі загоны експедицій. Один з них досліджував поселення в с. Бовшів Івано-Франківської області [Крушельницька, НА ВА ІУ]. Другий здійснював стаціонарні роботи на поселенні висоцької культури в Золочеві Львівської області [Крушельницька, НА ВА ІУ].

У 1963 та 1965 роках Л. Крушельницька вивчала поселення ранньозалізного часу в с. Черепин Львівської області. Наслідком цих робіт було відкриття двох наземних споруд, двох землянок та 28-ми господарських ям. Потім вона розкопувала поселення ранньозалізного часу у Звенигороді Львівської області, а в 1964, 1966–1967 роках керувала Перемишлянським загonom, що провів археологічні дослідження поселення та могильника біля с. Лагодів Перемишлянського району Львівської області (15 поховань).

У 1968 р. Ранньозалізний загін Волинської експедиції (начальник Л. Крушельницька) провів невеликі шурфування трьох поселень висоцької культури біля с. Ясенів Бродівського району, біля с. Шкло і с. Терновиця Яворівського району Львівської області. На трьох поселеннях дослідниця виявила рештки жител, ям та окремих поховань. Вагоме значення цих робіт полягає в тому, що вперше після Другої світової війни були досліджені житлові комплекси висоцької культури, а це дозволяє порівнювати їх з іншими поселеннями на території Прикарпаття і Волині [Крушельницька, 1969, с. 271]. Загonom проведені розвідкові дослідження, завдяки яким було знайдено поселення висоцької культури та сліди черняхівського могильника біля с. Острівець [НАІУ. Ф. 1. Оп. 1, арк. 1]. Також були проведені

розвідки на південних схилах гологірського хребта у верхів'ях Золотої і Гнилої Липи, а також здійснені тривалі розвідки в Заліщицькому і Борщівському районах Тернопільської області. В наступному польовому сезоні (1969) Західнобузька експедиція під керівництвом Л. Крушельницької провела дослідження в с. Почапи [АППВ, Т. 2, с. 148], Княже [АППВ, Т. 3, с. 52] і Гончарівка [АППВ, Т. 2 с. 137] Золочівського району, а також Оріхівчик Бродівського району [АППВ, Т. 2 с. 135] Львівської області. В 1970 р. згадана експедиція реалізувала дослідження пам'яток ранньозалізного віку в межиріччі Західного Бугу і Стиру. Можемо відзначити також участь Лариси Крушельницької в археологічних експедиціях інших наукових установ. Так, в 1970 р. вона була учасником Поліського загону Інституту археології АН УРСР, що вивчав пам'ятки на території Волинської області і суміжних з нею районах Рівненщини; очолював цей



Рис. 6. Молодове I (Чернівецька обл.). Дністрянська палеолітична експедиція під керівництвом О. Черниша. 1961 р. В. Савич (праворуч) (НА ВА ІУ)

Fig. 6. Molodove I (Chernivtsi region). Dnister Paleolithic expedition, led by O. Chernysh. 1961. V. Savych (from the right) (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

шоване за півтора км від села. За період двох польових сезонів відкрито більше 1 тис. м², а також виявлено залишки трьох хронологічно різних періодів: ранньозалізного часу, полів поховань і давньоруського періоду [НА ВА ІУ]. Крім того, В. Баран здійснив рятувальні археологічні дослідження в с. Чижиків поблизу Львова, що були розпочаті також в 1954 р.

В. Баран під час польового сезону 1954 р. проводив планові стаціонарні дослідження в с. Ромош Сокальського району Львівської області, а також разом з Г. Смірною досліджував багат шарову пам'ятку (шар давньоруського періоду) в с. Незвисько Івано-Франківської обл. Про велике значення археологічних досліджень багат шарової пам'ятки в с. Незвисько неодноразово написав М. Смішко – цей факт часто зустрічається в документах його особистого архіву. *“Розкопки пам'ятки збагатили археологічну науку новими фактами. Найважливішим досягненням було відкриття залишків ранньослов'янського поселення з двома горизонтами, які дозволяють прослідкувати розвиток слов'янської культури на поселенні у VII–IX ст.”* [Смішко, НА ВА ІУ].

Ще одним загonom Львівської слов'янської експедиції (1954) був Ріпнівський у складі В. Ауліха і В. Барана, які здійснили дослідження на місці слов'янського селища в с. Ріпнів Новомилятинського району Львівської області. Ці роботи були відповіддю на уже згадану постанову Президії АН УРСР від 1953 р. – про актуальність слов'яно-руської проблематики в наукових дослідках. Пам'ятки (Ріпнів I і Ріпнів II) В. Баран вивчав у 1957–1961 роках [Баран,

загін Ю. Кухаренко [Крушельницька, НА ВА ІУ].

Ранньослов'янський період у відділі археології вивчав Володимир Баран. Його активні польові дослідження розпочалися у 1954 р. Певною мірою ця дата була визначальною в науковій кар'єрі дослідника, адже всі пам'ятки, відкриті в 1954 р. – він досліджував протягом наступних двох десятиліть. У 1954 р. В. Баран разом з М. Смішком розкопували пам'ятку в с. Черепин Львівської обл. З цією метою було створено Черепинський загін в такому складі: Маркіян Смішко – керівник, Олексій Ратич, Володимир Баран і Лариса Крушельницька – співробітники. Самостійно В. Баран досліджував її у 1955–1956 роках. Експедиція розкопувала південно-східну частину ур. “Під Говдою” [Баран, 1958, с. 63], яке розта-

1958а, с. 102]. За кілька польових сезони відкрито залишки житлових і господарських споруд із речовим матеріалом [НА ІУ, Ф. 1, арк. 8]. На думку В. Барана, наявність на поселенні Ріпнів II кількох культурних шарів дає можливість провести їх порівняльну характеристику, що посилює значення цієї пам'ятки [Баран, НА ВА ІУ].

В 1959–1960 роках була утворена Західнобузька археологічна експедиція, очолювана Володимиром Бараном, яка провела археологічні розкопки в с. Ракобовти Буського району Львівської області [Баран, НА ІУ, Ф. 1, арк. 15], де в 1960 р. виявлено двадцять п'ять житлових споруд з численним речовим інвентарем черняхівської та ранньослов'янської культури: фібулу підв'язної конструкції, кістяний гребінь з дугастою спинкою, намистинку з фіолетового скла та ін. [Баран, 1960, с. 10].

В 1960 р. Володимир Баран був учасником Бурштинської розвідкової експедиції. Вона складалась із Маріяна Смішка – начальника експедиції, Ігора Свешнікова – заступника, Едуарда Балагурі, Миколи Пелещишина, Романа Багрія, Володимира Циглика – наукових співробітників та Бориса Бережницького – водія експедиції [Смішко, 1960, с. 1]. У 1962–1964 роках В. Баран став керівником Бурштинської експедиції, що провела археологічні роботи в с. Бовшів та Дем'янів Івано-Франківської області. Поселення знаходилося на правому березі р. Гнила Липа, в урочищі “Сулива”, що за два кілометри на північний схід від залізничної станції Бурштин-Дем'янів [Баран, Чайка, 1972, с. 97]. В результаті досліджень виявлено матеріали VI–VII і XII–XIII ст. На площі розкопу 2700 м² знайдено житлову і господарські споруди, а також бронзову булаву і бронзову іконку “Благовіщення”. В 1963 р. В. Баран здійснив рятівні археологічні розкопки могильника III–IV ст. біля с. Машів Любомирського р-ну Волинської обл. [НА ІУ, Ф. 1, арк. 15].

У 1966 р. слов'янські пам'ятки вивчала Подільська експедиція, очолювана В. Бараном. Було проведено археологічні розкопки поселення VI–VII ст. біля с. Зелений Гай Заліщицького району Тернопільської області, де виявлено житла ранніх слов'ян та піч ранньозалізного часу. У 1968 р. В. Баран керував розкопками одношарового поселення черняхівської культури у с. Дем'янів Галицького району Івано-Франківської області в урочищі “Росохи”. Археолог бачив наукову цінність цього дослідження в тому, що *“виявлений джерельний матеріал можна використати в якості еталону для пам'яток черняхівського типу на території Верхнього Подністров'я”* [Баран, 1969, с. 314]. В 1969 р. В. Баран провів ще й розвідкові дослідження в с. Макарів Кельменецького району Чернівецької області [Баран, 1970, с. 264].

Польові дослідження в галузі слов'янського періоду здійснив також Вітольд Ауліх [Петегирич, 2010, с. 11]. Свій науковий шлях в археологічній науці він розпочав як аспірант М. Смішка (1953–1956). Працював у складі Ріпнівського загону (М. Смішко – керівник, В. Баран – науковий співробітник, Л. Крушельницька – художник та С. Злупко – лаборант) Львівської слов'янської експедиції, що вивчала слов'янське селище в с. Ріпнів. В результаті досліджень кількох експедиційних сезонів цієї пам'ятки, що знаходиться в урочищі “Базничисько”, було виявлено сімнадцять житлових споруд, наземну піч, а також господарські ями, що хронологічно належали до висоцької культури і давньоруського часу. Вітольд Ауліх провів, крім того, дослідження на території сільської цегельні. На його думку, пам'ятка в с. Ріпнів охоплює мало вивчений період в археологічній науці – VI–VIII ст., який відомий як додержавний [Ауліх, 1958, с. 27].

З 1959 по 1964 роках В. Ауліх був задіяний в дослідженнях відомого городища в с. Зимне Волинської області. З 1959 р. він був призначений керівником однієї з найбільших експедицій відділу археології – Волинської (до 1959 р. її очолював Ю. Захарук). В Зимному вивчено фортифікаційні споруди і залишки поселень V–VII ст. Окрім цих пам'яток, В. Ауліх дослідив поселення культури пізньострічкової розписної кераміки і культури лійчастого посуду [НА ІУ, Ф. 1, спр 1, арк. 4]. Науковець був переконаний, що виявлені матеріали мають вагоме значення для вивчення згаданих культур неолітичної та енеолітичної доби [Ауліх, 1964, с. 2].

Не менш результативною виявилась Прикарпатська експедиція (1965) на чолі з В. Ауліхом, яка проводила дослідження на території літописного міста Галич. Працівниками

експедиції було виявлено три поховання, яму з багатим давньоруським інвентарем, а також проведено розвідки на території Прикарпаття [Ауліх, НА ВА ІУ].

1966 р. В. Ауліх був керівником Слов'янської археологічної експедиції, яка вивчала городище в с. Білів Рівненської області. Тут виявлено житла та господарські ями XII–XIII ст. Дослідник провів також розвідки в Горохівському і Рожищенському районі Волинської області, де проведено перевірку згаданих в науковій літературі городищ. В підсумку було перевірено десять городищ слов'яно-руського часу. В наступному польовому сезоні (1967) продовжила діяти Слов'янська археологічна експедиція під керівництвом В. Ауліха [Ауліх, 1967, с. 1]. Вона здійснила також стаціонарні археологічні розкопки в с. Ромош Сокальського району Львівської області. Досліджуване поселення розташоване в урочищі “Димниця” на плато високого берега р. Західний Буг. Виявлено житла VIII–IX ст., господарські ями X–XI ст., що містили цінні матеріали для історичної характеристики давньоруського населення цього регіону. Крім цих



Рис. 7. Ріпнів I (Львівської обл.) Ріпнівський загін Львівської слов'янської експедиції під керівництвом М. Смішка. 1954 р. Початок дослідження (НА ВА ІУ)

Fig. 7. Ripniv I. (L'viv region). Ripniv detachment of L'viv Slavic expedition, led by M. Smishko. 1954. Beginning of the excavations (scientific archive of the Department of archaeology of Institute of Ukrainian studies)

знахідок добуто археологічні матеріали перших століть нашої ери.

Впродовж двох років (1967–1968) В. Ауліх здійснив археологічні дослідження території літописного Дорогобужа Гощанського району Рівненської області (Волинська експедиція). Тут відкриті залишки поселень X–XI ст. та XII–XIII ст., що засвідчило заселення цього городища ще з X ст. В 1969–1970 роках Вітольд Ауліх очолив Галицьку експедицію, основні роботи якої були зосереджені на території городища. Крім того, дослідник організував невеликі розкопки розвідкового характеру на урочищі “Юр’ївське”, під час яких вивчено низку житлових і господарських споруд, а також фундаменти кам'яного будівництва [Ауліх, 1970, с. 289].

Одним з найбільш перспективних напрямів в археологічній науці другої половини XX ст. був давньоруський (княжий) період, який у 1950–1960-х роках у відділі археології ІСН АН УРСР вивчав Олексій Ратич [Петегирич, 2006, с. 11]. Вже в 1953 р. він досліджував пам'ятку давньоруського часу в с. Копачинці Городенківського району Івано-Франківської обл., де було виявлено тридцять три поховання, срібні і бронзові перстені, а також “есоподібну” сережку, бронзові і срібні хрестики [Ратич, 1955, с. 25]. Того ж року археолог розпочав вивчення давньоруського городища в Пліснеську, що знаходиться поблизу с. Підгірці Бродівського району Львівської обл., яке має важливе значення серед інших пам'яток-городів Давньої Русі [Ратич, НА ВА ІУ]. О. Ратич писав: “Головне завдання, яке стояло перед радянською археологією – це проведення повної інвентаризації городищ, як передумови їх дальших наукових дослідів. Ця справа дуже тяжка, бо джерелом інвентаризації є різномірний матеріал щодо його походження, змісту і науково-дослідної вартості” [Ратич, НА ВА ІУ]. Дослідник поділяв їх на такі різновиди: городища в заплавах річок (Литовеж II, Тростянка), городища на високих берегах річкових долин (Городок над Західним Бугом) і останній вид – на відокремлених горбах (Зимне, Лежниця, Литовеж I).

В 1955–1956 роках, а також в 1962 р. О. Ратич розпочинає вивчення літописного міста Львова [Ратич, 1961, с. 115]. З цією метою було утворено Давньоруську експедицію під його

керівництвом. Актуальність археологічних робіт в місті була зумовлена підготовкою святкування 700-річчя Львова від першої літописної згадки. Археологічні дослідження проводились на території Високий Замок (де був колись княжий замок), на території Підзамча та по вулиці Б. Хмельницького [Ратич, 1961, с. 115]. В результаті значного обсягу розкопок було виявлено велику кількість археологічного матеріалу давньоруського часу XI–XIV ст. Виявилось, що площа давньоруського Львова була значно більшою і поширювалась на південно-західну частину підніжжя Замкової гори [Ратич, 1961, с. 116].

З 1957 по 1962 роки О. Ратич вивчав давньоруське городище X–XI ст. в Судовій Вишні тодішньої Дрогобицької області (тепер – Львівської). До складу експедиції входили: Л. Крушельницька – художник, К. Гаєв – інженер-геодезист (по договору), Г. Бійовська – лаборант (по договору) [Ратич, 1957а, с. 1]. Пам'ятку найповніше досліджено в двох урочищах: перше – “Замчисько” і “Вали” і друге – “На Двораках”. О Ратич більшу увагу приділив “Замчиську”, що заселялось невеликий проміжок часу у IX–XI ст. Спочатку воно існувало як відкрите селище, а з початку XI ст. – як укріплений замок. В процесі розкопок валу городища були відкриті залишки шести житлових споруд, дерев'яні конструкції з великою кількістю речового інвентарю IX–XI ст. Археологічні дослідження в Судовій Вишні були першими масштабними розкопками після польових робіт в Малих Грибовичах, де вивчали оборонні споруди давньоруського міста [Ратич, 1957, с. 61].

Крім того, науковець провів розвідувальні розкопки на городищах біля с. Добростани і Страдч Львівської області [Ауліх, НА ВА ІУ]. У 1963–1964 роках він досліджував городище стародавнього Перемиля Горохівського району Волинської області. В результаті виявлено культурний шар XI–XIII ст. та XVI–XVIII ст. Археологічний матеріал дозволяє відтворити господарське та культурне життя населення княжої доби на території Волині.

З 1963 по 1970 роки дослідник розпочав дослідження літописного міста Звенигород. Археологічні розкопки проводились на трьох різних ділянках. Наслідки досліджень цієї експедиції були надзвичайно вагомими – на території княжого міста вперше було виявлено архітектурний комплекс, що складався із залишків церкви, княжого палацу та інших кам'яних споруд XII–XIII ст. На основі знайдених залишків культових споруд і могильників “Загумінки” і “Госева Гора” можна було говорити про вірування давнього населення м. Звенигорода [Ратич, 1968, с. 137]. Ці факти дали можливість деталізувати історію середньовічних міст України [Ратич, 1970, с. 291], що свідчило про історико-культурне значення Звенигорода для прийдешніх поколінь.

Отже, працівники відділу археології в 1950–1960-х роках вивчили низку археологічних пам'яток, що належать до різних археологічних періодів. Це, перш за все палеолітичні пам'ятки, що розміщені в басейні Середнього Дністра – в околицях сіл Молодове, Вороновиця, Атаки, Кормань, Оселівка, які були відкриті і досліджувані О. Чернишом. Вони мають вагоме наукове значення для всього європейського континенту, адже відображають розвиток матеріальної культури людства не менш як за 50 тис. років. Пізньопалеолітичні стоянки поблизу сіл Липа та Куличівка, досліджувані В. Савичем, дозволили вивчити палеолітичну епоху на теренах Волині, прослідкувати етапи її розвитку та визначити характерні регіональні особливості.

Неоліт-енеоліт у відділі археології вивчали Катерина Черниш, Валентина Кравець і Юрій Захарук, а на початку 60-х років XX ст. – Ігор Свешніков та Микола Пелешишин.

К. Черниш провела багаторічні дослідження багатощарової пам'ятки Незвисько, а також поселень Перебиківці, Ленківці. Під час роботи у відділі вона захистила дисертаційну роботу на ранньотрипільську тематику. К. Черниш висувала наукове припущення про генетичний зв'язок носіїв лінійно-стрічкової і трипільської культур, які проживали в басейні рік Дністра.

В. Кравець, незважаючи на невеликий термін роботи (1951–1955) у відділі, стаціонарно дослідила пізньотрипільські пам'ятки – Сухостав, Кунісівці, Кошилівці, які станом на середину 1950-х років вважалися найпізнішими трипільськими поселеннями у Верхньому Подністров'ї.

Ю. Захарук зробив вагомий внесок у вивчення культури лійчастого посуду та культур шнурової кераміки. Він провів археологічні розкопки пам'яток Ставок, Попівці, Зимне.

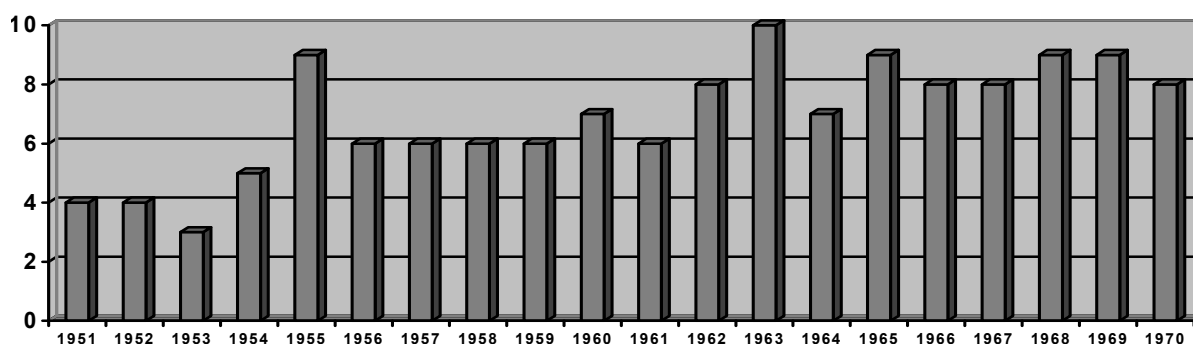
Матеріали досліджень дають низку інформації про їх локалізацію на території Прикарпаття і Волині, час існування, впливи на інші культури, а найголовніше – досліджені пункти можуть бути використані для підсумкових узагальнюючих праць. Варто відзначити виняткове значення пам'ятки у с. Зимне Волинської обл., (досліджене з 1951 по 1960 р.). Ми можемо назвати її опорною у вивченні історичного розвитку населення Волині від енеоліту до ранньослов'янського часу.

На початку 60-х роках І. Свешніков активно працював в галузі епохи бронзи. Досліджував низку пам'яток на території Волині: Дубно, Сокаль, Зозів, Великий Олексин. Завдяки його праці вдалось заповнити прогалину у вивченні великого археологічного періоду.

Л. Крушельницька – одна з перших дослідників ранньозалізної доби на території Західної України. З середини 60-х років вона розкопувала такі пам'ятки, як Золочів, Черепин, Бовшів, Лагодів. На основі цих досліджень Л. Крушельницька виділила окрему черепино-лагодівську групу, що була сформована на місцевій пізньовисоцькій основі під значним впливом племен середньодністровської групи [Бандрівський, 2008, с. 12].

Таблиця 1.

Динаміка експедицій, проведених
відділом археології Інституту суспільних наук АН УРСР в 1951 по 1970 роки.
(вертикальний стовбець відображає кількість експедицій,
а горизонтальний позначає роки).



Римський час представлений у дослідженнях М. Смішка. Найважливішими пам'ятками були Острівець та Комарів, які дозволили прослідкувати зв'язки населення Подністров'я з римськими провінціями. Послідовником М. Смішка був В. Цигилик, який досліджував липицьку культуру на території Прикарпаття і Волині. Він провів археологічні розкопки в Ремезівцях, Верхній Липиці, де вперше були виявлені матеріали зарубинецької культури, що дозволило внести зміни до етнокультурної карти перших століть нашої ери на території Західної України.

Ранньослов'янський період вивчали В. Баран та В. Ауліх. В. Баран особливу увагу приділяв вивченню уже відомих на той час слов'янських пам'яток Ріпнів, Черепин, Чижиків, Незвисько, Дем'янів. Завдяки багаторічним стаціонарним дослідженням перелічених пам'яток дослідник зміг охарактеризувати матеріальну і духовну культуру давнього населення Прикарпаття періоду VI–VIII ст., (що вважався майже не дослідженим на середину XX ст.).

Давньоруський час був одним з найбільше досліджених археологічних періодів. Його дослідниками були О. Ратич та В. Ауліх. Перший вивчав низку давньоруських городищ, а згодом давньоруські міста: Пліснесько, Судову Вишню, Звенигород, Львів. Завдяки його дослідженням добуто нові джерельні матеріали про планувальну структуру давніх міст, фортифікаційні споруди, особливості господарського життя, ввірувань та ін. Одним з найвідоміших археологічних досліджень В. Ауліха (окрім Зимного, Біліва, Дорогобужа) – це княжий Галич, де він зміг виділити чотири послідовні хронологічні комплекси в межах VIII–XI ст. Таким чином, дослідник обґрунтував концепцію про виникнення та ранню історію Галича [Петегирич, 2010, с. 12].

Отже, ми дуже стисло розглянули польову діяльність відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР в хронологічному порядку з 1951 р. по 1970 р. У цей період історії львівської археології остаточно сформувалась нова школа радянських дослідників, з новою методикою, науковими підходами та вимогами. Головним завданням у цей час було створення повної археологічної карти, опрацювання вже відомих археологічних пам'яток, пошук нових і проведення низки експедиційних робіт. Весь період розділимо на два етапи за хронологічним відрізком на 50-ті та 60-ті роки ХХ ст., які мали свої характерні риси та особливості. На першому етапі цитуючи кількість експедицій була невеликою – пік припадає на 1955 р. Домінувала така проблематика: палеоліт (О. Черниш), неоліт-енеоліт (Ю. Захарук, К. Черниш, В. Кравець), римський час (М. Смішко), ранні слов'яни (В. Баран, В. Ауліх), давньоруська проблематика (О. Ратич). Цей етап позначений повним домінуванням і “науковим впливом” М. Смішка, який обіймав посаду завідувача відділу, і мав великі теоретичні знання та найбільше досвіду у веденні польових досліджень. На основі поданих фактів помітно, що пріоритетним напрямком в розвитку археологічної науки був період слов'яно-руського часу.

В період 1960 років відбулися зміни в польових дослідженнях відділу археології: більшою мірою вивчалась епоха енеоліту-бронзи (І. Свешніков, М. Пелещин), а також вперше почали досліджувати період ранньозалізного віку (Л. Крушельницька), а римський час, разом зі М. Смішком, почав вивчати В. Цигилик. Таким чином відділу археології вдалось заповнити прогалини у вивченні майже всіх археологічних періодів, створити основу для видання колективних монографій, які би відображали цілісну картину найдавнішої історії людства. Варто відзначити, що в 1960-х роках кількість експедицій зросла, хоч державне фінансування в той час було не найкращим (незважаючи також на підпорядкування Львівському університету в 1963–1969 роках). Щодо територіального аспекту, то наукові співробітники відділу археології досліджували територію Прикарпаття (Судова Вишня, Львів, Сокаль, Звенигород) і Волинь (Зимне, Дорогобуж, Зозів), меншою мірою Закарпаття (Берегово). Варто відзначити, що в цей час працівниками відділу були відкриті і дослідженні пам'ятки світового рівня, наприклад, Молодове, Зимне (відкриті вперше), Незвисько, Звенигород, Галич (продовжені дослідження), які і тепер не втратили свого міжнародного значення. Сьогодні їх вивчення продовжується і вони є сферою зацікавлення багатьох міжнародних проектів. Отже, на основі поданих матеріалів ми можемо із впевненістю сказати, що працівники відділу археології в 1951–1970 роках здійснили значний внесок в розвиток археологічної науки, яка ґрунтується безпосередньо на польовій роботі.

ЛІТЕРАТУРА

Археологічні пам'ятки...

- 1981 Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку – К.: Наукова думка. – 308 с.
- 1982 Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза – К.: Наукова думка. – 192 с.
- 1982 Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – К.: Наукова думка. – 266 с.

Ауліх В.

- 1955 Звіт про розкопки в с. Ріпнєві у 1955 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1958 Основні результати археологічного дослідження древньоруського селища в с. Ріпнів Львівської області // Дисертаційний збірник (література, археологія) – К. – С 26–59.
- 1961 Матеріали з верхнього горизонту городища біля с. Зимно Волинської області // МДАПВ – Київ. – Вип. 3. – С. 128–139.
- 1964 Звіт про роботу Волинської археологічної експедиції в с. Зимне за 1964 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1967 Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1968 Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1970 Звіт про роботу Галицької археологічної експедиції ІСН АН УРСР та Івано-Франківського краєзнавчого музею за 1969 р. / НА ВА ІУ НАНУ.

Бандрівський М.

2008 Лариса Крушельницька: життя віддане науці // МДАПВ. – Львів – Вип. 12. – С. 11–15.

Баран В.

- 1957 Поселение первых веков н. э. в с. Черепин Львовской области // КСИА – Вып. 7. – С. 97–99.
- 1958 Результаты вивчення матеріалів з розкопок на поселенні першої половини I тисячоліття н. е. в с. Черепин Львівської області // Дисертаційний збірник (література, археологія) – К.: Академія наук Української РСР. – С. 60–100.
- 1958а Розкопки на поселенні I тисячоліття н. е. в с. Ріпневі /Ріпнів II/ Львівської області в 1957 р. // МДАПВ. – Київ. – Вип. 2. – С. 102–113.
- 1960 Звіт про розкопки на поселенні I тисячоліття н. е. у с. Ракубовти Львівської обл. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1962 Поселення I тисячоліття н. е. в с. Ракобути на Західному Бузі // МДАПВ – Київ. – Вип. 4. – С. 80–91.
- 1965 Древньоруські археологічні пам'ятки в зоні затоплення Бурштинської ДРЕС // Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський. – С. 81–83.
- 1967 Раскопки раннеславянского поселения в с. Зеленый на Днестре // АО 1966 – М. – С. 236–237.

Баран В., Чайка Р.

1972 Давньоруське поселення Бовшів II на Подністров'ї // Археологія. – К. – С. 97–102.

Гупало В.

2005 Ігор Кирилович Свєшніков: віхи життєпису // МДАПВ. – Львів. – Вип. 9. – С. 7–9.

Захарук Ю.

- 1952 Звіт про роботу Волинської експедиції в 1952 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1955 Пізньотрипільська культура Середнього Подніпров'я в світлі археологічних даних // Матеріали і дослідження по археології УРСР. Наукові записки / Інститут суспільних наук. – Київ. – Т. 2. – С. 16–33.
- 1955а Поселение энеолитического времени в с. Зимно Волынской области // КСИА. – Вып. 4. – С. 40–46.
- 1956 Щоденник розкопів Волинської археологічної експедиції / Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1959 Погребения в каменных гробницах около с. Поповцев Тернопольской области // КСИА. – Вып. 8. – С. 129–132.
- 1965 Новобудови республіки і розвиток археологічних досліджень на Україні // Археологія. – Т. XIX. – Київ. – С. 3–13.

Захарук Ю., Ратич О.

1955 Слов'янське поселення біля с. Ріпнів Львівської області // Археологічні пам'ятки УРСР. – Київ. – Т. 5. – С. 40–46.

Ісаєвич Я. Микитів Б.

2001 Інститут суспільних наук – Інститут Українознавства. Етапи історії // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів. – 336 с.

Кравець В.

- 1951 Глиняные трипольские модельки саночек в коллекциях Львовского исторического музея // КСИИМК. – Вып. 39. – С. 127–131.
- 1955 Ранньотрипільське поселення в Городниці на Дністрі // Матеріали і дослідження по археології УРСР. Наукові записки / Інститут суспільних наук. – Київ. – Т. 2. – С. 49–66.

Крушельницька Л.

- 1964 Дослідження верхніх шарів поселення біля с. Бовшів Івано-Франківської області у 1961 р. // МДАПВ. – Київ. – Вип. 5– С. 130–138.
- 1955 Нові дослідження пам'яток доби раннього заліза // Львівський ун-т ім. І. Франка. Наукова конференція, 39-а. Суспільно-економічні, історичні, юридичні, педагогічні науки. Тези доповідей. – Львів. – С. 62–63.

- 1963 Звіт про розвідкові польові дослідження Могилянського загону Ровенської археологічного загону / Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1964 Звіт з розкопок Черепинського загону Бурштинської археологічної експедиції / Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 2001 Рубали ліс...(Спогади галичанки). – Львів. – 260 с.
- Мацкевий Л.*
- 2002 60 років відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України // МДАПВ. – Львів. – Вип. 8. – С. 4–8.
- Мацкевий Л., Микитів Б., Романова Д.*
- 2010 Пам'яті Юліана Дороша (1909–1982). Фотомитець, краєзнавець, людина // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2009 році. Інформаційний бюлетень / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів. – С. 178–183.
- Пелецишин М.*
- 1962 Щоденник розкопок в Лежниці Нововолинського району Волинської обл. в 1962 р. / Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1964 Розкопки поселення культури лійчастого посуду біля с. Зимне Волинської області у 1960–1961 рр. // МДАПВ. – Київ. – Вип. 5. – С. 18–27.
- 1965 Щоденник розкопок біля хутора Валентинів (с. Шепель) Волинської обл. у 1965 р. / Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1966 Поселення культури лійчастого посуду біля с. Лежниці на Волині // Археологія. – Київ. – Т. 20. – С. 146–156.
- 1967 Звіт про роботу слов'янської археологічної експедиції за 1967 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1969 Щоденник Західно-Волинської археологічної експедиції за 1969 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1998 Про львівський період наукової діяльності Юрія // МДАПВ. Постаті української археології. – Львів. – Вип. 7. – С. 68–69.
- Петегирич В.*
- 2006 Олексій Ратич – дослідник пам'яток княжої доби Прикарпаття і Волині // МДАПВ. – Львів. – Вип. 10. – С. 11–16.
- 2010 Внесок Вітольда Ауліха у дослідження Княжого Галича // МДАПВ. – Львів. – Вип. 14. – Львів. – С. 11–15.
- Петегирич В., Оприск В.*
- 1998 Життєвий шлях і наукова творчість Вітольда Ауліха // МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. – Львів. – С. 40–46.
- Ратич О.*
- 1954 Підсумки досліджень древньоруських археологічних пам'яток на території Галицької і Волинської земель. Матеріали і дослідження по археології УРСР. Наукові записки / Інститут суспільних наук. – Київ. – Т. 2. – С. 5–15.
- 1955 Древнерусский могильник в с. Копочинцы Станиславской области // КСИА. – Вип. 4. – С. 25–26.
- 1957 Раскопки на Замковой горе во Львове в 1955 г. // КСИА. – Вип. 7. – 1957. – С. 109–110.
- 1957а Звіт про дослідження городища в м. Судова Вишня Дрогобицької області у 1957 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1961 Древньоруські матеріали з розкопок 1955–1956 роки на Замковій горі у Львові // МДАПВ – Київ. – Вип. 3. – С. 115–127.
- 1962 Результати досліджень древньоруського городища Замчиська в м. Судова Вишня Львівської області в 1957–1959 р. // МДАПВ. – Київ – Вип. 4. – С. 106–119.
- 1964 Звіт про роботу Волинської археологічної експедиції в с. Зимне Волинської області за 1964 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1967 Раскопки в Звенигороде на Белке // АО 1966 г. – М.: Наука. – С. 247–249.
- 1968 Місцезнаходження і топографія літописного Звенигорода // Кам'янець-Подільський педагогічний інститут. Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Львів: Каменяр. – С. 137–138.

Савич В.

- 1967 Исследования позднепалеолитической стоянки Липа I на Волыни // АО 1967 г. – М. – С. 203–204.
- 1968 До питання про співвідношення пам'яток пізнього палеоліту південно-західної Волині і Придністров'я. Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Львів: Каменярь. – С. 110–111.
- 1968а Исследования позднепалеолитической стоянки Кулычивка // АО 1968 г. – М.: Наука. – С. 262–263.
- 1996 Підсумки досліджень пізньопалеолітичних поселень Куличівка у м. Кременець // МДАПВ. – Львів. – Вип. 6. – С. 22–31.

Ситник О.

- 2008 “Епоха Черниша” у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя з дня народження Олександра Панкратовича Черниша, 1918–1993) // АДЛУ. – Львів. – Вип. 11. – С. 250–296.
- 2012 Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття. – Львів–Жешів. – 365 с.

Свешніков І.

- 1960 Звіт про роботу Ровенської археологічної експедиції в 1960 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1961 Звіт про роботу Ровенської археологічної експедиції / НА ВА ІУ НАНУ
- 1962 Пам'ятки культур шнурової кераміки в басейні р. Устя // МДАПВ. – Київ. – Вип. 4. – С. 44–53.
- 1963 Звіт про роботу Ровенської археологічної експедиції / НА ВА ІУ НАНУ
- 1964 Поселение культуры шнуровой керамики у с. Городок Ровенской области // КСИА. – Вып. 97. – С. 127–134.
- 1967 Роботы Западно-Подольской экспедиции // АО 1967 г. – М.: Наука. – С. 200.
- 1969 Звіт про роботу Львівської енеолітичної експедиції за 1969 р. / НА ВА ІУ НАНУ.

Смішко М.

- 1956 Звіт про розкопки на поселенні першої половини I тисячоліття н. е. біля с. Комарів Чернівецької області в 1956 р. / НА ВА ІУ НАНУ
- 1957 Погребение раннежелезного века в с. Могиляны Ровенской области // КСИА. – Вып. 7. – С. 54–57.
- 1957а Звіт про розкопки на поселенні першої половини I тисячоліття н. е. біля с. Комарів Чернівецької області в 1957 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1958 Звіт про розкопки на могильнику пізньобронзового часу біля с. Острівець Станіславської області в 1958 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1959 Археологічні дослідження в західних областях України в роки Радянської влади // МДАПВ. – Київ. – Вип. 2 – С. 5–28.
- 1960 Звіт про роботу Бурштинської розвідкової археологічної експедиції / НА ВА ІУ НАНУ
- 1962 Сарматське поховання біля с. Острівець Станіславської області // МДАПВ. – Київ. – Вип. 4. – С. 54–70.
- 1962а Звіт про розкопки на поселенні першої половини I тисячоліття н. е. біля с. Комарів Чернівецької області в 1962 р. / НА ВА ІУ НАНУ.
- 1964 Поселення III–IV ст. н. е. із слідами скляного виробництва біля с. Комарів Чернівецької області // МДАПВ. – Київ. – Вип. 5 – С. 67–80.

Цигилик В.

- 1965 Розкопки на поселенні липицької культури біля с. Верхня Липиця // Археологія. – Київ. – Т. 18. – С. 180–184.
- 1965а Розкопки а поселенні липицької культури біля с. Верхня Липиця Івано-Франківської обл. // МДАПВ. – Київ. – Вип. 4. – С. 71–80.
- 1965б Нові пам'ятки липицької культури в басейні Гнилої Липи // Камянець-Подільський педагогічний інститут. Тези доповідей Подільської краєзнавчої конференції – Хмельницький. – С. 74–75.
- 1967 Поселение первых веков нашей эры у с. Ремезивцы Львовской области // АО 1966 года. – М.: Наука. – С. 227–228.

- 1968 Пам'ятка перших сторіч нашої ери у верхів'ях Золотої Липи // Матеріали Другої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Львів. – С. 114–116.
- 1969 Исследование поселений первых веков нашей эры в верховьях Золотой Липы // АО 1968 года. – М.: Наука. – С. 309–310.
- 1970 Поселение первых веков нашей эры в с. Майдан-Гологорский Львовской области // АО 1969. – М.: Наука. – С. 271–272.
- 1988 Маркіян Смішко – дослідник римської доби на Прикарпатті і Волині. Постаті української археології. // МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. – С. 47–50.
- Черныш К.*
- 1952 Раннетрипольское поселение у с. Ленковцы // КСИИМК. – Вып. 47. – С. 41–51.
- 1954 Житлові споруди ранньотрипільського поселення біля с. Ленківці // Матеріали і дослідження по археології УРСР. Наукові записки / Інститут суспільних наук. – Київ. – Т. 2. – С. 34–48.
- 1955 Раскопки в с. Незвисько Ивано-Франковской области // КСИА. – Вып. 4. – 1955. – С. 136–137.
- 1959 Результати досліджень нижніх шарів Незвиського поселення // МДАПВ. – Київ. – Вип. 2. – С. 73–86.
- Черныш О.*
- 1952 Мустьерские местонахождения Среднего Поднестровья // КСИИМК. – Вып. 48. – С. 56–61.
- 1954 Карта палеоліту УРСР // Матеріали і дослідження по археології УРСР. Наукові записки / Інститут суспільних наук. – Київ. – Т. 2. – 1954. – С. 67–152.
- 1955 Исследования позднепалеолитических стоянок на Днестре // КСИА. – Вып. 4. – С. 159–160.
- 1956 Палеолитическая стоянка Вороновица I (По данным раскопок 1951–1953 гг.) // КСИИМК. – Вып. 63. – С. 129–130.
- 1958 Палеолитическая стоянка Молодова I // Бюллетень Комиссии по изучению четвертичного периода. – Москва – Вып. 22. – С. 118–121.
- 1959 Исследования стоянки Молодова V в 1955 г. // КСИИМК. – Вып. 48. – С. 48–56.
- 1961 Мустьерські шари багат шарових палеолітичних стоянок Молодове I та Молодова V // МДАПВ. – Вип. 3. – Київ. – С. 3–21.
- 1962 Дослідження мустьє на Дністрі в 1959 р. // МДАПВ. – Київ. – Вип. 4. – С. 3–18.
- 1964 Верхній шар стоянки Молодове I // МДАПВ. – Київ. – Вип. 5. – С. 3–14.
- 1965 Исследование мустьерских слоев многослойных стоянок Днестра Молодова I и Молодова V в 1963–1964 гг. // Материалы сессии, посвященной итогам археологических и этнографических исследований 1964 года в СССР. – Баку. – С. 52–53.
- 1968 Палеолитическая стоянка Атаки I // Бюллетень Комиссии по изучению четвертичного периода. – Вып. 35. – Москва. – С. 102–112.
- 1969 Исследование Оселивке на Днестре // АО 1968 гг. М.: Наука. – С. 266–267.
- 1995 Археологічні дослідження на території західного регіону України в повоєнні роки // МДАПВ. – Львів. – Вип. 6. – С. 3–17.

Oksana ADAMYSHYN

FIELD ACTIVITY OF RESEARCHERS FROM THE DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES DURING 1951–1970

Field archaeological activity of the department of Institute of social sciences of Academy of sciences of Ukrainian SSR during first twenty years of its functioning (1951–1970). An attempt to characterize scientific contribution and comparative analysis of expedition researches of the Department of archaeology to development of archaeological science is made.